

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ХАКАСИЯ
ДОМ ЛИТЕРАТОРОВ ХАКАСИИ

*Хакасиянын чаагы
писательлери*

Воины-писатели Хакасии

Костяков Иван Мартынович (1916–1983)

И.М. Костяков Ағбан пилтірі аймааның Синявино аалында төреен.

Илбек Адалығ чаа пасталғанынаң аның түгенчі күніне теере политрук Иван Костяков чаачыларның аразында чарыдығлығ тоғыс апарған, хазыр харбазығларда араласхан. Чаадаң Иван Мартынович лейтенант званиеліг айланған. чаада аралазып, ол «За отвагу», «За оборону Москвы», «За победу над Германией в Великой Отечественной войне» медальларнаң таныхтатхан.

Аның пастағы кибелістері 1930 чылларда «Хызыл аал» газетада сығып пастааннар. Ол чаа тузында даа пазарын тохтатпаан. Аның чоохтары, очерктері «Хызыл аал» газетаның «Фронтной блокноттаң» тіп адалған пулуңазында сығарылчаннар.

Чаа соонаң Иван Мартынович хыныс сарыннарын пас сыхча. Ол мындағ аар, хатығ чыллар соонаң чонға часка, хыныс кирек тіп санаан. Иди аның «Нымырт», «Саңызах» кибелістері сарынға айлан парғаннар.

Чаа соондағы чылларда И.М.Костяков хабарчы тоғызын узаратча. СССР-ның Писательлер пірігізінің араласчызы Иван Костяков 1966 чылда «Чібек хур» роман чарыхха сығарыбысча.

Өс

Хатыҕ үлгүні турғызарға
Хара фашисттер хынғаннар.
Халых чонны тиксі хыраарға
Ханныҕ чааны пастааннар.
    Пай империя «пүдірерге»
    Прай мирге олар харасханнар.
    Парчан даа чонны пазынарға
    Пар күстерін олар салғаннар.
Көглиг чурттыҕ деревняларны
Күлге айдандыра өртееннер.
Крі ипчі, иреннерні,
Кислеп, иреенең өдіргеннер.
    Чалтырап турған городтарны
    Чалынныҕ отнаң олар өртееннер.
    Часкалыҕ өскен олғаннарны
    Чазағ Германиязар сүргеннер.
Ундар көп чонның ханын
Оортап іскеннер пу аңнар!
Олғаннарны, улуғларны
Ойда-түңдере тастааннар.

Төгіліп аххан чон ханына
Тосханнар ба пу азығлығ аңнар?!
Тимір-тисті, ас-тамахты
Тонап, Германиязар тартханнар.
Алып күстіг пістің солдаттар
Аарда ундыбааннар пу өсті.
Ат үстүнең, танк, самолеттаң
Аңдара сапханнар фашистті.
Читкіл күстіг пістің солдаттар
Чир дее ундыбааннар пу өсті.
Чирде, тигірде, талайда олар
Чиңістіг сапханнар фашистті.

Палығлығ хас

(Чоохтаң үзік)

Пу кирек 1943 чылда, часхызын, полған. Піс немецтерні, Ржев городтаң сығара сүріп, Смоленсксер алдыра хыс париған полғабыс. Пір чирде ыырчы, улуғ чолны піске пирерге хынмин, өнетін пиктеглер иттір. Аны тобыр полбин, піс хатығ чаалазығлар апарғабыс. Прай ла бетоннаң итклеен дзоттар паза доттар полғлааннар. Ёс хадыл окоптар хастырлар, піссеркі окоптар алнында прай эмек тарттырлар, сағбалығ ползын тіп, ол хазалчых эмектерге консерва банкаларын палғағлап салтырлар, хайзы чирлерде электричество тогын позыттырлар. Эмек хастада миналар турғыс парыбыстырлар.

Ана ол орында пісті чалахай часхы пасхан. Апрель ай килерінеңок, күн айазып, чылығ ла турыбысхан. Ёң-пасха порчолар чызы тар чызынаң азыныбысхан полған. Андағ күнде піс, чаа сала сиргіннезок, немецтерге көрінмес чирде чыылызыпалып, күнге чазырхап одырғлачаңмыс.

Пірсінде андағ күнде, ідөк окоптаң сығып алып, одырғлаабыс, кем-де хормачы чоохнаң пісті хатхыртчатхан. Ана ол туста кинетін немецтернің пулемёттары паза автоматтары тадырас сыххан, мылтыхтары тазыласча... Піс табыраанча пазох окопсар сегірглеебіс, сағынғабыс, олар піссер килчелер тіп. Ситкіп көр турзабыс, немецтер, піссер атпин, тигірзер атчалар. Көрчебіс – самолёт чоғыл. Сағынның ухтар, тізең, тигірде хызарыслача. Ниме атча полчаңнар? Чахсы ситкіп көрзебіс, пөзікте улуғ өөр ағын хастар килчелер. Немецтер оларны чаалапчаттырлар. Пулемёттаң даа, автоматтаң даа көп хати атып, пір дее хасха теерте ат полбааннар. Ағын хастар, андартын киліп, пістің үстүбісче иртчелер. Пістіңнерде часхыда ағын килчеткен хастарзар мылтых көдірер кізі табылбаан.

Ол улуғ өөр хас, пістің тусха чидіп, хоптанған чіли, хомзыныстығ табыснаң хысхырып, пір хати үстүбісче ибіріп, анаң іскер алдыра – пістің Чир-суубыссар – чөрібіскеннер. Оларның парчатханнарын көргенде, полған на кізінің нанары кил турған полар.

– Піс хақан іди нанарбыс? – сыбыранып, улуғ тын салған минің хончығым, пістің хакас чирінең парған солдат.

Пасха чирде чөрчетсең, ноға-да часхы туста ибзер нанарың уғаа тың киледір, анзын тың чахсы ситкеен полар, кем чаада чөрген...

Ол өөр хасты харахнаң ырааннарынча үдесчеткебіс, немецтер пазох чаа азыбысханнар, тигір пөзиинде пазох сағынның ухтар хойыбысханнар. Көрзебіс, пазох пір өөр хас килир. Немецтер оларны прай пар тиріглерінең ат сыхханнар.

– Прайзы аңчы немецтер, арса? – теен пайаағох арғызым, атчатханнарын көре.

– Кирек аңчыдаң нимес, олар азыхтаң тың хызылчалар, – чоохтанғам мин.

Хақан хастар, оларның окоптарын иртіп, пістің окоптарзар чағдабысханда, көрзебіс, пір хас, өөрінең чарылып, чабыс түсче. Түскен, түскен, пістің окоптарыбыс алнында түс парған. Чирге түзіп, ханадын чаза салып, чадыбысхан. Аны ла көрерінең, пістің окоптаң пір солдат, сығара сегіріп, хас чатхан чирзер ойлап сыххан. Піс аны танаабыс: рота командирі лейтенант Васильченконың нымысха чөрчее – Вася Круглов –

полған. Аны ла көрерінең, немецтер пулемётнаң, автоматнаң ат сыхханнар. Круглов, ырах нимес ле ойлап парып, ибіре хыринда ухтар, аар чіли, ыыласчатханда, чадыбысхан. Аны атхан ухтар пістің үстүбісте сың-саң на түзібіскеннер.

– Нандыра! – хысхырчабыс піс Васяа.

Ол, пістің табызыбысты истіп салып, тура хонған, окопсар нандыра ойлап килген.

– Харасхы полза, мин аны олох ал килем, хаарған ит полар, – теен ол, окоп түбінзер тобырахнаң хада түзіп...

– Көріңер, көріңер, хас Васяның соонаң килир! – кемнің-де табызы истілген.

Піс прайзыбыс тура хонғлаабыс, көрзебіс, сынаң даа, ол хас, ханадын сөөртен салып, пістің окопсар, Вася хайдаң сегірген, сах андарох килче. Анзын немецтер көрібок салғаннар, пазох ат сыхханнар. Окоптар үстүнче ух пазох хазыр сыыласча. Піс пазох окоп түбінзер кірглебіскебіс.

– Мині теерте ат полбаанда, хасты теерте атарлар ба? – чоохтанып одырған Вася Круглов.

Ол іди чоохтанчатхан туста, окоп хырынаң тобырах сеели түскен, тобырахнаң хада окоп түбіне ниме-де тапли халған, көрзебіс – ол хас. Пістің алныбыста сілігінібіскен, сах андох

тегілек харағынаң пісті тоозабысты ибіре көрген. Кем-де тударға иткенде, пазын Васяның идеенің алтынзар суғып, сым чадыбысхан. Вася, тізең, ағаа ачын парғандағ полған: пір дее тапсабин, хастың арғазын сыйбап одырған. Піс тее, пір дее тапсабин, тирең сағысха түскебіс: «Көрдек аны, хайди ол ыырчыдаң тынын тискір килче. Постың чонын таныпча».

Немецтер, постары палығлаан хас пістің холыбысха кір парғанына тың тарынған поларлар чи, уғаа тың ат сыхханнар. Пулемёт, автоматтарға хоза пушкалар паза миномёттар тоғын сыхханнар.

Ыырчының оды сала амырирынаң, Вася Круглов тура хонған, хасты хучахтана, аар-пеер ойлап чөрген. Ағаа орта окоп істінче ротаның санинструкторы Анна Кушкай пас килген. Васяның хойнындағы хасты көр салып, тың тарын парған:

– Сірер, фашисттер чіли, нан париған хастарны атчазар ноо?

Вася сах андох ағаа ол хас хайди немецтердең тис килгенін чоохтап пирген. Кругловтың чооғын истерінең, Кушкай ол хасты, позының холына алып алған, ибіре айландырғлап, көрген.

– Палии ханадында ла, – теен ол, – имнирбіс, госпитальда чадар.

Анка Кушкай, ол хасты тудына, окопча чөрібіскен. Вася аныңоох соонча.

Нинче-де күн пазында мин хасты рота командирінің чир ибінде көргем: ханадын ах бинтнең палғап, ухтар ал чөрцең харачахха, нымзах ниме төзеп пиріп, чатыр салтырлар. Мині көрерінең, пазын көдіріп, тегілек харахтарын табырах ла тыплат сыххан.

– Нименең азырапчазар хазыңарны? – сурғам мин Анкадаң.

– Ол амды полған на ниме чіпче, хол хазы осхас чабас пол парған, – күлімзіреп ле нандырған Кушкай.

Пірсінде ооларның хайзы-да сурыбысхан:

– Хазың хаардың ма, Вася?

Иди тирінең, анзы, тарынған чіли, тоғыр көр салған:

– Сағаа хаарар ла ниме ползын, – нандырған ол, тарынып.

Аның соонда мин, пазох рота командирінің чир ибінде опып, сурғам Анкадаң:

– Хайди чазылча палығлығ хас?

– Гагарацах па? Чахсы, айдас полча. Түрче полза, госпитальдаң сығарып, ибзер үдез ербістер.

– Чазылза, арса, ротаның пічиине кир саларбыстар, – теен лейтенант Васильченко, – чөрзін піснең хада.

Лейтенант іди теенде, Васянаң Анка пір үннең тоғыр полғаннар:

– Нанзын!

– Чидер ағаа пу даа палии, – хосхан Анка.

Соонда пір бе, ікі бе неделя пазында көрчеңміс, ол хас, чир ибдең сығып алып, тасхар пас чөрчең. Іскер – нан париған чирінзер көріп, хайда-хайдар хысхырчаң. Че хачан немецтер мылтых ат сыхсаларох, ханадын чаза тудып, чир ибзер ойлабысчаң. Соонда піреде, чир иб үстүне сығып алып, одыр салған полчаң.

Пір иртен тасхар пазох ла чалахай часхы турған, күн, ағастар кистінең сыға хонып, тигірзер көдірілчеткен. Аның узун сустары чааға хызар парған киині өтіре пазох чир үстүне урылчатханнар.

– Прайларыңны рота командирі хығырча, – маңзыраан чоохтанарға Вася.

Ниме пол парды тіп, піс хахағлап парғабыс. Окопта часовойларны ла халдыра, пірердең,

ікілердең андар парғлаабыс. Прайзыбыс килгенде, лейтенант искірген:

– Амох хасты үдезербістер, кем ибзер чолабит ызарға сағынча, чахыңар.

Хас Анканың хойнында полған. Анзы аны, пала чіли, сырайына чапсыра тут салып, сыйбастырғлап одырған.

– Мына Вася ағаа ниме ит пирген, – чоохтаан Кушкой, хас азағындағы чүстүкті көзідіп.

Көрзебіс, Вася алюминийнең көлечке иттір, анда кічичек букваларнаң пас салтыр: «Фронтта немецтерге палығлаттырған, В.Круглов, Туладаң, апр.1943 ч.».

– Тикке ле нимес Туладағы устар, сегірткестің табанына подков хазап, хачанох сабға сыхханнар. Вася улуғларына көктеен полбас па за, – теен рота командирі.

Че піс пу синге читіре Вася Круглов Тула городтаң килгенін чахсы пілбечең полғабыс. Кушкойны даа, ады ла Аннада, піс аны Чапаевтің пулемётчигі Анкаа төййли, Анка тічеңміс. Іди тізе, ол позы даа істінде өрінчең полар.

Чүстүкте пазылған пічікті тоозабыс хығырған соонда, рота командирі ол хасты, холына алып,

чоғар тастаан. Хас сах андох кииге тартынған, паптап ханадын табырах ла сапхланған, пір орында түрче тудылған, анаң пазох күс хозып, чоғар өөрлеп сыххан. Пастап чир паарли парғаннаң улам на пөзік көдірілген. Пөзік өөрлеп алып, піссер айлан сыххан. Пістің үстүбісте аар-төдір чөрген. «Анымчохтар», – теен чіли, тапсап ала, күн сығызынзар алдыра чөрібіскен. Пара, пара, ағастар үстүнде кічичек көріне чіт парған. Ол хастың іди париғанын көріп, пістің прайзыбыстың даа сағыстарыбыс ибзер анынаң хада парчатхан осхас полған. Анканың харағынаң, сызылып, сырайынча төбін ойласчатхан улуғ тирпектерні көре, полғаныбыстың на харағына суғ тартылған. Э-эх, иб, иб! Төреен-өскен чир... хайда даа чөрзең – сағыста ла халчазың!..